

ПРО МОНОЛОГ БРУТА В ТРАГЕДІЇ ШЕКСПІРА «ЮЛІЙ ЦЕЗАР»

У багатьох літературознавчих працях, присвячених трагедії В. Шекспіра «Юлій Цезар», знаходимо суперечливе пояснення монологу Брута у 2-й сцені 3-ї дії¹.

Одні вчені стверджують, що участь Брута в змові впливає з його характеру, не суперечить його моральному кредо², інші вважають, що між характером Брута і його рішенням приєднатися до змовників виникає протиріччя, яке і стає основою трагічного конфлікту³.

Подивимось, як може відповісти на це сам матеріал трагедії.

Знайомлячись з Брутом, читач довідується, що в його душі бунт, і він боїться, як би народ не вибрав імператором Цезаря, пор.: Brutus, with himself at war, Forgets the shows of love to other man — 1, 2; I do fear the people Choose Caesar for their king — 1, 2.

Саме в такому стані застає Брута ініціатор змови Кассій, коли хитрощами намагається залучити його на свій бік. Та як не хитрує Кассій, від Брута не втаїш чогось такого, що не може не тривожити Брута саме своєю несумісністю з його моральними принципами, пор.: Into what dangers would you lead me Cassius, That you would seek into myself For that which is not mine? — 1, 2.

Цікаво, що, вислухавши підбурливу промову Кассія, Брут висловлюється про неї тією ж риторичною формулою, яку згодом використовує у своєму виправдувальному монолозі, пор.: What you have said, I will consider; what you have to say, I will with patience hear — 1, 2 и hear me for my cause; and be silent, that you may hear; believe me for mine honour; and have respect to mine honour that you may believe ... — 3, 2.

Про вчинок, на який штовхає Кассій Брута, і як виглядає Брут, поступившись перед його мольбами, говорить сам Кассій: Well Brutus thou art noble; yet, I see, Thy honourable mettle may be wrought From that it is disposed: therefore 'tis meet That noble minds keep ever with their likes; For who so firm that cannot be seduced? Caesar doth bear me hard; but he loves Brutus; If I were Brutus now, and he were Cassius, He should not honour me — 1, 3.

На нашу думку, в цих словах Кассія — ключ до розуміння трагедії Брута: по-перше, Брут, хоч і благородна людина, але

¹ Комарова И. Б., Васильева Е. А. О работе семинара по толкованию шекспировского текста. — «Учен. зап. Ленинградского пед. ин-та им. Герцена», 1959, т. 155, с. 277—286.

² Аникст А. Творчество Шекспира. М., 1963, с. 360—373.

³ Hudson H. N. The New Hudson Shakespeare. Julius Caesar, 1935, p. 34.

його можна схилити до неблагородного вчинку; по-друге, беручи участь у змові, Брут пов'язує свою долю з людьми інших поглядів; по-третє, Брут, здавалось би, вірець честі і благородства, готовий на таку справу, на яку не пішов би сам Кассій, опинившись на місці Брута.

Але наведемо тепер слова Брута, якими він пояснює своє рішення приєднатися до змови: *It must be by his death: and for my part, I know no personal cause to spurn at him, But for the general. He would be crowned: How that might change his nature, there's the question... and, to speak truth of Caesar, I have not known when his affection sway'd More than his reason... And, since the quarrel will bear no colour for the thing he is, Fashion it thus; that what he is augmented, Would run, to these and these extremities: And therefore think him as a serpent's egg, Which, hatcht, would, as his kind, grow mischievous; And kill him in the shell* — 2, 1.

Ми бачимо, що в Брута нема особистої неприязні до Цезаря, як у Кассія. Його лише турбує, як служитиме Цезар загальній справі, коли стане самодержцем, — чи не змінить імператорська корона натури Цезаря. Вирішивши, що потенціально зло слід знищувати в зародку, Брут приймає рішення.

Чи вірне рішення прийняв він, — це питання буде тривожити Брута протягом цілої трагедії, і він недвозначно відновить на нього своєю останньою реплікою.

Якщо в Макбета крок до вбивства Дункана зумовлений нечистими задумами, якщо Річард III ворожий до всіх, хто, на його думку, заступає йому шлях до трону; якщо Гамлет розправляється з королем тому, що король вбив його батька і чинив замах на життя самого Гамлета, — то Брут приймає своє рішення чисто умоглядно і напередодні замаху його мучить совість: *Between the acting of a dreadful thing And the first motion, all the interim is like a phantasma or a hideous dream: The Genius and the mortal instruments Are then in council; and the state of man, Like a little kingdom, suffers then The nature of an insurrection* ⁴ — 2, 1.

Та от Брут знаходить філософське виправдання змови і замаху. Це, роздумує Брут, не вбивство, а жертвування. Всі ми, говорить він до учасників змови, повстаємо проти духу Цезаря, а душа людська — безкровна. О, якби можна було поквитатися з духом Цезаря, не проливаючи крові! *Pop.: Let's be sacrificers but not butchers, Caius. We all stand up against the spirit of Caesar; and in the spirit of men there is no blood: Oh, that we, then, could come by Caesar's spirit, and not dismember Caesar! But, alas, Caesar must bleed for it!* — 2, 1.

Отже, ставши справою честі, замах (an exploit worthy of the name of honour) виявляється для Брута жертвуванням, а про-

⁴ Про шекспірівські порівняння душевного неспокою з бунтом, грозами, бурями див.: Muir K. *Shakespeare and Politics*. — У зб.: *Shakespeare in a Changing World*. London, 1964, p. 72.

впливає, що совість Брута чиста, і хизуватися доказами він не хоче. Головний його доказ — він сам зі своєю чесністю, відвертістю і любов'ю до Риму⁷.

Промова Брута побудована дуже логічно; все базується на посылках і висновках з цих посилок; речення суміжні або синтаксично і лексично (СЛ), або лише синтаксично (СЛ), або лише лексично (СЛ). Ці види суміжності виявляються в тому, що речення або їх частини співвідносяться між собою, маючи спільну синтаксичну структуру і, як мінімум, одне спільне за значенням чи смислом повнозначне слово чи словосполучення.

Розглядаючи промову Брута з точки зору її синтаксичної і лексичної симетрії, бачимо, що вона складається з шести частин.

СЛ. I. Hear me my cause, and be silent, that you may hear;
believe me for mine honour; and have respect to mine honour, that you may believe;
censure me in your wisdom; and awake your senses, that you may the better judge.

Перша частина складається з трьох речень, об'єднаних спільністю структури, але відмінних за смислом, тому її ми позначимо СЛ: p; and q, that r.

СЛ II. If there be any in this assembly, any dear friend of Caesar's, to him I say, that Brutus' love to Caesar was no less than his.
If, then, that friend demand why Brutus rose against Caesar, this is my answer,— Not that I love Caesar less, but that I love Rome more.

Друга частина промови складається з двох складних речень, симетричних як синтаксично, так і лексично (СЛ); обидва речення мають одну структурну формулу (— if p, q, that r) і співвідносяться за значенням так: (I) If there be any in this assembly, any dear friend of Caesar — (2) If, then, that friend demand why Brutus rose against Caesar.

Ці речення лексично зв'язані словом friend (any dear friend of Caesar's — that friend); to him I say — this is my answer; that Brutus' love to Caesar was no less than his — Not that I love Caesar less, but I loved Rome more.

Третя частина, яка містить головний доказ і є своєрідним центром промови, подається реченням: Had you rather Caesar were living, and die all slaves, than that Caesar were dead, to live all free men, в межах якого знаходиться смислова симетрія. Якщо позначити Caesar were living через p, Caesar were dead через $\bar{p}$ і people die all slaves через q, а people live all free men через $\bar{q}$, то речення набере вигляду логічної формули $(p \ q) V (\bar{p} \ \bar{q})$.

⁷ Аникст А. Названа праця, с. 370—371.

де смислові протиставлення майстерно подані як в цілому, так і окремо (р—р, q—q), і р — необхідна умова q.

Четверта частина промови — складне речення, що містить чотири складових, однотипних за структурою і суміжним за смислом речень, пор.: as Caesar loved me — as he was fortunate, I weep for him (=Caesar), I honour him (=Caesar).

СЛ IV. As Caesar loved me, I weep for him;

as he was fortunate, I rejoice at it;

as he was valiant, I honour him;

But as he was ambitious I slew him.

П'ята частина промови — речення з однорідними членами, що подаються словосполученнями слів однотипної структури:

СЛ V. There is tears for his love;

joy for his fortune;

honour for his valour;

and death for his ambition.

У смисловому відношенні однотипні за структурою словосполучення (однорідні члени) зв'язані займенником his (=Caesar's).

Зіставляючи четверту і п'яту частини цієї промови Брута, бачимо, що вони не тільки семантично суміжні між собою, але й пояснюють одна одну так, що перше речення четвертої частини пояснюється першим словосполученням п'ятої частини: As Caesar loved me, I weep for him — There is tears for his love; друге речення четвертої частини тлумачиться другим словосполученням речення п'ятої частини тощо: as he was fortunate, I rejoice at it — (there is) joy for his fortune; as he was valiant I honour him — (there is) honour for his valour; as he was ambitious, I slew him — (there is-) death for his ambition.

Шоста частина промови Брута складається з трьох пар речень, у кожній парі перше речення містить запитання, друге — відповідь на нього:

VI. (СЛ) Who is here so base that would be a bondman?

(СЛ) If any speak; for him have I offended.

(СЛ) Who is here so rude that would not be a Roman?

(СЛ) If any speak; for him have I offended.

(СЛ) Who is here so vile that will not love his country?

(СЛ) If any speak; for him have I offended.

Наявні три різні запитання (СЛ), на кожне з яких дається лише одна відповідь (СЛ), всі три питальні речення однотипні за структурою.

Сьома частина промови (VII) подається реченням I pause for reply.

Почувши відповідь громадян (None, Brutus, none), Брут говорить: Then none have I offended. Це слід розуміти так: If here is none so base that would be a bondman, none so rude that

would not be a Roman, none so vile that will not love his country, then none have I offended.

Брут продовжує: I have done no more to Caesar than you shall do to Brutus.

Як бачимо, промова Брута докладно продумана, логічна і є зразком риторики в кращому значенні цього слова. Водночас промова свідчить і про те, що на душі Брута неспокій; це виявляється і в складності побудови промови, адже сам Брут згодом скаже: *There are no tricks in plain and simple faith* — 4, 2.

Крім складного характеру промови в цілому, про душевний неспокій Брута говорять початок промови і її кінець. Дійсно, в закликах до громадян «слухайте мене», «вірте мені» і «судіть мене» вже міститься протиріччя: «вірте мені» могло б і не бути, громадяни розсудять і тоді повірять або не повірять. Чим, як не хвилюванням, можна пояснити логічну невідповідність у такій строго логічній промові. Насторожують як свідчення неспокою і невпевненості Брута його слова: *believe me for mine honour*. Тут справедливо можна бачити спробу захиститися своєю репутацією, яка гарантує від підозрів в непорядному вчинку⁸.

Про сумніви щодо вчинку говорять і слова Брута в кінці виправдувальної промови: *I have done no more to Caesar than you shall do to Brutus*. Як це розуміти, як готовність бути вбитим за те, що сам він вбив Цезаря?.. Якщо так, то промова Брута показує, що він невпевнений у правильності свого вчинку, і тоді вся логічність будови промови Брута — ширма для його хвилювань. Таке пояснення підтверджується і словами Брута, якіми він завершує свою промову: *As I slew my best lover for the good of Rome, I have the same dagger for myself, when it shall please my country to need my death*.

Виправдувальну промову Брута можна вважати своєрідною межею в його осмисленні своєї ролі в змові: ми бачили, що до промови Брут відчував вагання, він сумнівався щодо засобів досягнення мети. Ці сумніви є і в промові; але слід наголосити, що до промови і під час неї сумніви і невпевненість Брут відчуває, аналізує свій вчинок, свою совість. Після виправдувальної промови до мук совісті додаються інші: Брут незадоволений діями співучасників змови і насамперед Кассієм, якого він звинувачує в нечесних вчинках; його мучить також совість за вчинки інших. Нагадаємо слова Брута до Кассія, вимовлені у сварці: *There is no terror, Cassius, in your threats; For I am arm'd so strong in honesty, that they pass by me as the idle wind* — 4, 3.

У подіях, що йдуть за розглянутою промовою, Брут постає і як люблячий чоловік, що піклується про своїх домашніх, і як неуважний філософ, і як кришталево чистий і принциповий вое-

⁸ Поп.: Brutus is never thoroughly himself after the assassination; that his heart is ill at ease is shown in a certain dogged tenacity of honour and overstraining of rectitude, as if he were struggling to make atonement with his conscience (Hudson H. N. Op. cit., p. 49).

начальник⁹. Втілення мук совісті — привид Цезаря, що при-
марюється Брутові. Передсмертні слова Брута звернені до Це-
заря: Caesar, now be still: I kill'd not thee with half so good a
will, — свідчать самі за себе. Прощаючись з життям, Брут
позбавляється душевних мук.

Романтичний пафос образу Брута виникає на стику його
характеру і моральних принципів з його участю в змові, в тра-
гічному конфлікті благородного і неблагородного, добра і зла
в тому значенні, в якому ці категорії розумілися в шекспірів-
ську епоху.

В. Г. ВИЛЮМАН

О МОНОЛОГЕ БРУТА В ТРАГЕДИИ ШЕКСПИРА «ЮЛИЙ ЦЕЗАРЬ»

Резюме

В статье анализируется монолог Брута из трагедии Шекспира «Юлий Цезарь». Основываясь на стилистическом анализе монолога, автор приходит к выводу, что романтический пафос образа Брута обусловлен противоречием между его характером и моральными принципами, с одной стороны, и его участием в заговоре — с другой. Это противоречие является основой трагического конфликта добра и зла в том значении, в каком эти категории понимались в шекспировскую эпоху.

V. VILYUMAN

ON BRUTUS' SPEECH IN SHAKESPEARE'S «JULIUS CAESAR»

Summary

Analysing the text of the monologue from the point of view of its stylistic structure the author comes to the conclusion that the romantic pathos of Brutus' character rests upon the contradiction between his moral principles and his participation in the plot. This contradiction is the basis of the tragic conflict between the good and the evil as these categories were understood in Shakespeare's time.

⁹ Mroczkowski P. Op. cit., s. 229—230.